

POSTANOWIENIE

Dnia 5 listopada 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Anna Kozłowska

SSN Krzysztof Pietrzykowski (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku W. P.
przy uczestnictwie R. P., A. P. i B. K.
o podział majątku wspólnego i dział spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 5 listopada 2020 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawcy
od postanowienia Sądu Okręgowego w P.
z dnia 12 lipca 2018 r., sygn. akt II Ca (...),

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w P. do ponownego rozpoznania oraz
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w P. postanowieniem z dnia 31 października 2017 r. dokonał podziału majątku wspólnego W. P. i T. P., w skład którego wchodzi następujące składniki: nieruchomość położona w W. o powierzchni 2,0303 ha, oznaczona w ewidencji gruntów w obrębie 39 numerami działek 159/1, 160/1, 171/2, nieruchomość położona w P. w gminie W. o powierzchni 27,8607 ha, oznaczona w ewidencji gruntów w obrębie 29 numerami działek 59, 60, 61/2, dla której w Sądzie Rejonowym w P., urządzona jest księga wieczysta (...), maszyny i urządzenia

rolnicze, oraz dokonał działu spadku po T. P., zmarłej dnia 13 września 1991 r. w W. i tam ostatnio stale zamieszkałej, w skład którego wchodzi udział wynoszący 1/2 części w opisanych wyżej składnikach majątku wspólnego, w ten sposób, że przyznał na wyłączną własność W. P. nieruchomości w W. oraz wszystkie maszyny i urządzenia rolnicze, zaś R. P. i A. P. (synom W. i T.) na współwłasność po 1/2 części dla każdego z nich nieruchomości położona w P., nie orzekał o spłatach należnych B. K. (z domu P.), zasądził na rzecz W. P. od R. P. i A. P. dopłaty w kwotach po 81 147,00 zł od każdego z nich, płatne w ciągu 3 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia, z ustawowymi odsetkami, nakazał W. P. wydanie na rzecz R. P. i A. P. przyznanej im nieruchomości w terminie 3 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia, ustalił wartość przedmiotu postępowania na kwotę 1 537 336,00 zł, ustalił, że uczestnicy ponoszą koszty postępowania związane ze swoim udziałem w sprawie i nie obciążał uczestników kosztami poniesionych tymczasowo przez Skarb Państwa wydatków na opinie biegłych. Ustalił, że T. P. była małżonką wnioskodawcy W. P. i matką uczestników B. K., A. P. i R. P.. Wnioskodawca jest ojcem uczestników R. P., A. P. i B. K.. T. P. i wnioskodawca nie zawierali majątkowych umów małżeńskich. Sąd Rejonowy w Myszkowie postanowieniem z dnia 20 grudnia 1993 r. stwierdził, że spadek po T. P., obejmujący m.in. na podstawie ustawy nabyli po 1/4 części małżonek W. P., córka B. P., syn R. P. i syn A. P., oraz w takich samych częściach nabyli oni należące do spadku gospodarstwo rolne. Wartość nieruchomości położonej w W. według stanu na dzień 13 września 1991 r. i cen aktualnych wynosi 293 308,00. Na tej nieruchomości znajdują się dwa silosy o wadze 25 ton każdy z nich o łącznej wartości około 10 000,00 zł, które nie były uwzględnione w wycenie nieruchomości. Wartość nieruchomości położonej P. według stanu na dzień 13 września 1991 r. i cen aktualnych wynosi 546 628,00 zł. Wartość maszyn i urządzeń rolniczych wchodzących w skład spadku według stanu na dzień 13 września 1991 r. i cen aktualnych wynosi 687 400,00 zł. Z całego gospodarstwa oraz maszyn i urządzeń przez wszystkie lata), korzystał wyłącznie wnioskodawca przez 26 lat od chwili śmierci spadkodawczyni do chwili obecnej, pobierał też dopłaty unijne za całość nieruchomości. Wnioskodawca choruje, przy prowadzeniu gospodarstwa rolnego pomagają mu obecnie szwagier, małżonka i koledzy. Uczestnik R. P. jest

współwłaścicielem 2 hektarów ziemi, dzierżawi ziemię o powierzchni 60 hektarów w województwach (...) i (...), prowadzi działalność rolniczą i ogrodniczą, posiada sprzęt rolniczy, ukończył technikum mechanizacji rolnictwa. Uczestnik A. P. jest z wykształcenia rolnikiem, prowadzi działalność gospodarczą - sprzedaje maszyny, ma ziemię w województwie (...), G. i w W.. Sąd Rejonowy ustalił wartość nieruchomości i ruchomości na podstawie opinii dwóch biegłych sądowych. Dokonując działu spadku, pominął uczestniczkę B. K., nie orzekł o spłatach na jej rzecz, bowiem na rozprawie w dniu 2 kwietnia 2014 r. oświadczyła ona, że przekazuje swój udział ojcu i nie domaga się spłaty. Wskazał, że nie istniała negatywne przesłanki określone w art. 211 k.c., wobec czego był związany żądaniem uczestników o podział fizyczny nieruchomości. Nie przychylił się do wniosku W. P., aby obie nieruchomości zostały przyznane na jego wyłączną własność, bowiem przez ponad ćwierć wieku po otwarciu spadku po T. P. wnioskodawca nie spłacił swoich synów. Rozważając sposób fizycznego podziału gospodarstwa, uwzględnił i rozważyć usprawiedliwione interesy uczestników, w dotychczasowy sposób korzystania z majątku spadkowego, możliwości finansowe dokonania ewentualnych dopłat, możliwości prowadzenia działalności rolniczej itp. Podkreślił, że wprawdzie wnioskodawca dotychczas korzystał z całego gospodarstwa i czerpał z niego pożytki, jednakże zdaje on sobie sprawę ze swojej trudnej sytuacji majątkowej, skoro proponował spłatę uczestników dopiero w terminie 5 lat, gdy spłaci kredyty. Zaznaczył, że uczestnicy z uwagi na wieloletni konflikt z wnioskodawcą byli pozbawieni możliwości korzystania z majątku spadkowego, zaś wnioskodawca, pomimo swojego wieku i stanu zdrowia, nie wyraził zgody na przyznanie ziemi uprawnej na rzecz synów i pozostawienie mu tylko działki siedliskowej z budynkami, pomimo że uczestnicy proponowali godziwą dopłatę w krótkim terminie, co pozwoliłoby wnioskodawcy spłacić długi i zająć się swoim stanem zdrowia.

Wnioskodawca wniósł apelację od postanowienia Sądu Rejonowego w P..

Sąd Okręgowy w P. postanowieniem z dnia 12 lipca 2018 r. oddalił apelację oraz ustalił, że każdy z uczestników ponosi koszty postępowania odwoławczego związane ze swoim udziałem w sprawie. Obszernie wyjaśnił, dlaczego nie podzielił twierdzeń wnioskodawcy w kwestii przekazywania pieniędzy dla uczestników

tytułem ich spłaty. Wskazał, że zagadnieniem spornym była wartość maszyn i urządzeń rolniczych. Podkreślił, że wartość nieruchomości i ruchomości została ustalona na podstawie opinii sporządzonych przez biegłych sądowych, które nie były kwestionowane przez wnioskodawcę i uczestników. Zaznaczył, że wartość obecnie wyeksploatowanych maszyn i urządzeń nie może być przyjęta za podstawę ich wyceny, gdyż proponowany przez wnioskodawcę sposób ustalenia ich wartości naruszałby rażąco interes uczestników. Nie podzielił stanowiska wnioskodawcy, że dokonany podział nieruchomości i ruchomości jest sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem rzeczy i powoduje znaczne zmniejszenie jej wartości. Uznał, że taki podział jest zgodny z art. 211 k.c.

Wnioskodawca wniósł skargę kasacyjną od postanowienia Sądu Okręgowego, zaskarżając go w całości oraz zarzucając naruszenie przepisów postępowania, mianowicie art. 567 § 3, art. 684, art. 687, art. 688, art. 619 § 1 i 2, art. 623 w związku z art. 316 § 1, art. 382 i art. 391 § 1 k.p.c. oraz art. 156 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (jedn. tekst: Dz.U z 2014 r. poz. 518 ze zm.; obecny jedn. tekst: Dz.U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.; dalej: „u.g.n.”) w związku z art. 217 § 2, art. 232 zd. 2, art. 278 § 1, art. 286, art. 316 § 1, art. 391 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c., a także naruszenie prawa materialnego, mianowicie art. 211 i art. 214 § 1 k.c. w związku z art. 46 k.r.o. i art. 1035 k.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Według art. 211 k.c., podział fizyczny jest podstawowym sposobem zniesienia współwłasności, chyba że byłby on sprzeczny z przepisami ustawy lub ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem rzeczy albo że pociągałby za sobą istotną zmianę rzeczy lub znaczne zmniejszenie jej wartości. Z art. 213 k.c. wynika natomiast, że sąd powinien odstąpić od podstawowego sposobu zniesienia współwłasności w sytuacji, gdy jej przedmiotem jest gospodarstwo rolne, a jego podział między współwłaścicieli byłby sprzeczny z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej. Artykuł 213 k.c. uzupełnia zatem art. 211 k.c. w ten sposób, że kryterium podziału w naturze, polegające na zgodności ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem rzeczy, zostało zastąpione pojęciem zasad prawidłowej gospodarki rolnej. Sprzeczność podziału gospodarstwa rolnego z tymi

zasadami nakazuje wybór pretendenta do objęcia całości według kryteriów wymienionych w art. 213 k.c. i w art. 214 k.c. Sformułowanie o prawidłowej gospodarce rolnej zawiera treść ekonomiczną i społeczną. Należy więc dążyć do tworzenia gospodarstw samodzielnych ekonomicznie, zdolnych sprostać konkurencji na rynkach wewnętrznym i zagranicznym (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 1998 r., I CKN 668/97, niepubl.). Brak jest podstaw do uznania, że kryterium sprzeczności z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej powinno mieć charakter podmiotowy, odnoszący się do oceny przymiotów, stanu zdrowia współwłaściciela, któremu część gospodarstwa rolnego w wyniku podziału miałaby przypaść. Kryteria podmiotowe, odnoszące się do osoby współwłaściciela, któremu miałoby być przyznane gospodarstwo rolne w całości, tj. kwestia prowadzenia gospodarstwa rolnego lub stałej pracy w nim, czy też oceny, który ze współwłaścicieli daje najlepszą gwarancję jego należytego prowadzenia, pojawiają się dopiero w art. 214 k.c., który znajduje swoje zastosowanie dopiero w razie braku zgody wszystkich współwłaścicieli na osobę współwłaściciela, któremu przyznane miałoby być w całości gospodarstwo rolne. W konsekwencji należy uznać, że co do zasady zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego następuje przez podział między współwłaścicieli, a dopiero gdy takie postępowanie nie jest możliwe należy rozważać przyznanie gospodarstwa temu współwłaścicielowi, na którego wyrażą zgodę wszyscy współwłaściciele, a w braku takowej zgody takiemu, który będzie spełniał kryteria podmiotowe określone w art. 214 k.c. (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2016 r., II CSK 107/15, niepubl.). Należy tu też brać pod uwagę art. 619 § 2 k.p.c., zgodnie z którym podział w naturze nastąpi po zasięgnięciu opinii biegłych co do sposobu podziału. Za prawidłową należy przyjąć tylko taką wykładnię art. 619 § 2 k.p.c., zgodnie z którą zasięgnięcie opinii biegłych jest obligatoryjne nie tylko co do formy podziału, ale także co do samej dopuszczalności podziału gospodarstwa rolnego. Ma to związek z zasadą prawidłowej gospodarki rolnej, dla której przeszkodą, wymagającą posiadania wiedzy specjalistycznej (art. 278 § 1 k.p.c.), może być sam podział jako taki (art. 213 k.c.), jak również sposób podziału nieuwzględniający wszystkich okoliczności (art. 623 k.p.c.), do których należy zaliczyć m.in. usytuowanie gruntów rolnych w stosunku do budynków mieszkalnych i gospodarczych, jak również

poszczególnych, odrębnie położonych gruntów względem siebie, dogodność dojazdu, planowany sposób wykorzystania gruntów rolnych, techniczne możliwości faktycznego prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz dotychczasowe zaangażowanie w jego prowadzenie przy uwzględnieniu priorytetowego traktowania współwłaściciela, który dotychczas nim się zajmował (art. 214 § 1 i 2 k.c.). Okoliczność, że gospodarstwo rolne składa się z kilku wydzielonych ewidencyjnie działek oraz że dla różnych części gospodarstwa powadzone są odrębne księgi wieczyste niewątpliwie, sprzyja technice podziału, jednakże nie ma istotnego znaczenia do oceny, czy wydzielone, przy zastosowaniu tego kryterium, gospodarstwa gwarantują racjonalne prowadzenie każdego z nich i nie może przesądzać o zaniechaniu korzystania przez sąd z opinii biegłych (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2007 r., IV CSK 305/07, niepubl.). Z tych względów trafne są podniesione w skardze kasacyjnej zarzuty naruszenia prawa materialnego oraz przepisów postępowania, w tym zwłaszcza art. 211 i art. 214 § 1 k.c. oraz art. 619 § 2 k.p.c.

Zarzut naruszenia art. 567 § 3, art. 684, art. 687, art. 688, art. 619 § 1 i 2, art. 623 w związku z art. 316 §, art. 382 i art. 391 § 1 k.p.c., dotyczy również braku ustaleń co do tego, które konkretnie ruchomości (maszyny i urządzenia) wchodziły w skład spadku, były przedmiotem wspólności ustawowej małżonków P., które z nich już nie istniały w dacie orzekania i z jakiej przyczyny oraz jaka była wartość tych rzeczy (sprzedanych, bądź tych które uległy zniszczeniu czy zużyciu). Należy w związku z tym podkreślić, że podział majątku wspólnego małżonków obejmuje przedmioty majątkowe, które były składnikami tego majątku w chwili ustanienia wspólności ustawowej i które istnieją w chwili dokonywania podziału majątku wspólnego. Nie uwzględnia się więc tych przedmiotów, które wprawdzie były objęte wspólnością, ale zostały zbyte lub zużyte w sposób odpowiadający prawu. Przy ustalaniu składu majątku wspólnego uwzględnia się jednak także te przedmioty majątkowe, które nie istnieją już w majątku wspólnym, ale zostały bezprawnie zbyte, zużyte lub roztrwonione przez jednego z małżonków. Takie przedmioty traktuje się jako zwiększające aktualny skład i wartość majątku wspólnego, ich wartość zaś przy podziale tego majątku podlega zaliczeniu na poczet udziału wspomnianego małżonka. Wartość objętych podziałem praw majątkowych określa się według cen

rynkowych, tzn. cen uzyskiwanych w uczciwym obrocie, a więc z wyłączeniem cen spekulacyjnych albo uzyskiwanych przy drastycznym wykorzystaniu przymusowego położenia nabywcy.

Zarzut naruszenia art. 156 ust. 3 i 4 u.g.n. w związku z art. 217 § 2, art. 232 zd. 2, art. 278 § 1, art. 286, art. 316 § 1, art. 391 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c. dotyczy ustalenia wartości nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego podlegającego podziałowi w oparciu o opinię biegłego do spraw wyceny nieruchomości, rzeczoznawcy majątkowego, która w świetle art. 156 ust. 3 u.g.n. w dacie orzekania (dnia 12 lipca 2018 r.) straciła aktualność, bez aktualizacji tej opinii. W orzecznictwie przyjmuje się, że sąd nie jest uprawniony do samodzielnej oceny, czy uległa zmianie wartość nieruchomości określona w opinii rzeczoznawcy, która w świetle art. 156 ust. 3 u.g.n. straciła aktualność i obowiązany jest opinię tę uaktualnić, w sposób określony w art. 156 ust. 4 u.g.n. (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2016 r., I CSK 646/15, niepubl.).

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

jw